

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi

Derviş KILINÇKAYA

Hacettepe Üniversitesi

KILINÇKAYA, Derviş, Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi. CTAD, Yıl 8, Sayı 15 (Bahar 2012), 3-18.

Meşrutiyetin yeniden ilânıyla başlayan süreçte gelişen partileşme ve partiler arası iktidar mücadelesi Türk siyasal hayatını oldukça derinden etkilemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmek ve bunu sürdürmek için kullandığı yöntemler daha sonraki dönemde iktidar partilerinin, muhalif olarak algıladıkları siyasal parti ve akımlar karşısındaki tavırlarını şekillendiren dışlayıcı bir anlayışa da kaynaklık etmiştir. İttihat ve Terakki mirasını reddeden Cumhuriyet dönemi siyasetçileri ve siyasal partileri esasında II. Meşrutiyet döneminde inşa edilmiş olan bu anlayışı sürdürmekten kurtulamamışlardır. Bu çalışma, birbirine benzer siyasal tabana sahip olmalarına karşın iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkasının “muhalif” olarak gördüğü Serbest Cumhuriyet Fırkasını nasıl algıladığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın dayanağını CHF Genel Sekreterinin talimatıyla fırkanın il ve ilçe örgütleri tarafından derlenerek Ankara'ya gönderilen raporlar oluşturmaktadır. Bu raporların değerlendirilmesi Türkiye'nin kuruluş yıllarındaki “siyaset algısı”nın ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin açıklanmasında önemli ipuçları sağlamaktadır. Makale bu ipuçlarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Siyasal Partiler

KILINÇKAYA, Derviş, Social Base of the Liberal Republican Party and its relation with the Republican People's Party. CTAD, Year 8, Issue 15 (Spring 2012), 3-18.

Establishment of political parties and power struggle between these political circles following the constitutional period had a profound impact on the Turkish political history. The Union and Progress Party's exclusionist methods for getting the power and keeping it in hand were mostly inherited by the successive political parties. Although this inheritance was denied by the leading political figures in the republican era, it can be said that most of the politicians and political parties simply followed the example of political texture formed during the Second Constitutional Era. This study aims to bring an understanding on the leading Republican People's Party's perception

of the Liberal Republican Party as “the opposite side” notwithstanding the similar social structure between each other. Study is mainly based on reports prepared by peripheral officials on account of the orders of Republican People’s Party’s general secretary. Evaluation of the aforementioned reports gave clues not only on the political life during the early years of the republic but also on the relation between power and opposition.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Ali Fethi Okyar, Free Republican Party, Republican People’s Party, Political Parties.

Giriş

Türkiye’deki ilk Parlamenter Rejim uygulaması 1876 yılında ilân edilen Kanun-ı Esasî ile başladı. Geriye dönüp baktığımızda 135 yılı aşan bir demokrasi tecrübesi ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir ve bu sürecin incelenmesi için oldukça yeterli bir birikim sağladığı da izahtan varestedir. Esasında 19. Yüzyılın eseri olan modern demokrasi “ulus devlet” kavramı ile paralel bir seyir izlemiştir. Meşruyet temelinin “ulus” kavramı üzerine oturtulması ve bu temel üzerinde yükselen demokrasilerin şekillenmesi esin kaynakları eski Yunan site devletlerine kadar giden bir arka planla açıklanmaya çalışılsa bile insanoğlunun tarihi macerası içinde “yeni” bir olgu olarak kabul edilebilir. Bir bakıma, Eski Yunan ve “barbarların/ötekilerin” yönetim anlayışları ve toplumsal dokularının benzer tarihi süreçten geçtiklerini kabul ederek yapılacak bir izah daha baştan “Avrupa merkezli medeniyet tanımının” dışında kalmayı kabullenmek anlamına gelmektedir. Barbarlık, etnosantrik bir kavramdır. Habernas’ın hediye ettiği kavramı kullanırsak her toplumun kendi kültür evreninden idrak ettiği dünyada farklı farklı barbarlardan söz etmek daha doğru olacaktır. Ama yine de bir gerçeği kabullenmek gerekiyor: “demokrasi”nin bu gün yüklediğimiz anlamı batılı değerler üzerine kuruludur ve batı dışında kalan toplumlar “demokratikleşmede” hep ciddi sarsıntılar geçirmişlerdir. Çünkü demokrasi salt “kurumlarla” bağlantılı bir şey değildir, aynı zamanda “değerlerle” de bağlantılıdır. Sorunların başında ise demokratik kurumların taklit edilmesinin, değerlerin taklit edilmesinden daha kolay olduğu gerçeği gelmektedir. Bu makale Türklerin “demokrasi”yi kurmaya ve yerleştirmeye çalışırken, değerler dünyasının yarattığı engellerden birini açıklamaya yöneliktir. Çalışmanın ağırlık noktasını, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu ve feshedilmesi ile ilgili sorunlara değinmekten ziyade, CHF Umumi Kâtibi Erzincan Mebusu Saffet (Arıkan) Bey’in talebi üzerine yerel parti örgütlerinin gönderdiği bilgilerden hareketle Serbest Cumhuriyet Fırkasının toplumsal tabanının nasıl algılandığı oluşturmaktadır.

Söz konusu süreçte Türklerin, demokrasi gemisini uluslararası siyaset denizinde; bir imparatorluğun tasfiyesi, yeni ve bağımsız bir devletin kurulması, peşpeşe gelen bu sarsıntıları yaşamış bir toplumun özgüvenini yeniden kazanması gibi devasa dalgalar arasında yüzdürmeye çalıştıkları gerçeğini de göz ardı etmek pek doğru olmasa gerektir.

Sürecin ilk göze çarpan tarafı şüphesiz oldukça yoğun kesintilerle geçtiği gerçeği olacaktır. Kanun-ı Esasi'nin ihdas ettiği rejim 23 Aralık 1876'dan 1878 Mart'ına kadar yaşayabilmiş, bu tarihten 24 Temmuz 1908'e kadar 30 yıl devam eden bir kesintiden sonra yeniden tecrübe edilmiş, 1908'den 1913'e kadar Anayasa'da belirlenmiş olan kurallara hiç değilse şeklen bağlı kalınarak, "*parti ve partililik*" kavramının yasal temelleri de oluşturularak uygulanmış; bu arada ülkenin yarısı kaybedilmiş ve bir "*askeri yönetim*" ile yeniden; ama bu defa farklı biçimde kesintiye uğramıştır. Karşı fikir algısı da 1908-1913 arasında kalıplaşan biçimiyle "*bizim fırkadan olmayanların zararlı fikirleri*" olarak siyaset yapanların zihninde yer etmiştir¹.

I. Dünya Savaşı şartlarında ülkede İttihat ve Terakki Fırkası'nın egemen olduğu bir "*Tek Parti Yönetimi*"nden sonra, yine söz konusu anayasal ve yasal çerçeve üzerine bina edilerek² "*partililik*"ten çok "*milli irade*" kavramı üzerine oturtulmuş bir geçiş dönemi olarak TBMM ve O'nun "*Reis*"i Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen İstiklâl Harbi ile Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur.

Keza; "*demokrasi*"nin aracı olarak siyasal partilerin yeniden oluşması da 1922'den başlayarak ülke gündemine girmiş, "*Halk Fırkası*" halk iradesini temsil eden Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin varisi olarak kurulmuştur.

Türkiye'de Parlamenter Demokratik rejimin Anayasaların çizdiği kural ve kurumlarla işlediği toplam süreyi belirlemek için birkaç noktaya temas etmek gerekmektedir. Söz konusu 135 yılın 50 yılı şu veya bu sebeple "*Olağanüstü Dönem*" olarak tanımlanan sınırlama/kısıtlamalarla geçmiştir³. Hiç şüphe yok ki bu rakama ilişkin ciddi itirazlar ileri sürülebilir yahut farklı rakamlandırmalar ortaya konulabilir. Ancak bütün bunlar söz konusu kesintilerin varlığı gerçeğini

¹ Bu algıya ilişkin pek çok örnek verilebilir. Ancak hemen hatırlatmalıyız ki, bu sadece iktidar partilerine özgü bir algı olmaktan çok "*siyaset yapanlara özgü*" bir algı olarak düşünülmelidir.

² Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra "millet iradesini temsil eden "yeni bir organ olarak "TBMM'nin seçilmişlerle oluşturulması" 20 Ocak 1921'de "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nun kabulüne ve TBMM'nin "Yasama, yürütme ve yargı" yetkisi taşımasına rağmen Kanun-ı Esasi'nin yürürlükten kaldırılmadığına dikkat çekmek isteriz.

³1878-1908 arasındaki kesinti 30 yıl, 1908-1918 İttihat ve Terakki Fırkasının egemenliğinde Tek parti yönetimi ve I. Dünya Savaşı kısıtlamaları 5 yıl,1918-1919 Parlamentonun Feshi yaklaşık 1 yıl, 1920-1923 İstiklal Mücadelesi yaklaşık 3 yıl, 1925-1946 CHF egemenliğinde Tek Parti yönetimi, 1960-1963 27 Mayıs Dönemi yaklaşık 3 yıl, 12 Mart Dönemi Baskı altındaki Parlamento yaklaşık 2 yıl, 12 Eylül dönemi yaklaşık 4 yıl olmak üzere aşağı yukarı 50 yıllık bir dönemde siyasal partilerin veya parlamentonun faal olmadığı veya yasaklandığı bir zaman diliminden söz ediyoruz.

ortadan kaldırmaz. Burada asıl vurgulanmak istenen olgu “*bu kesintilerin neden ortaya çıktığı*” sorunundan ziyade, salt kesintilerin kendisidir.

Diğer bir nokta, İktidarın niteliğine ilişkin sorundur. Türkiye, çok köklü bir geçmişe dayanan “*yönetim geleneği*” itibarıyla, batıda gelişen “*demokrasi*”nin tarihi arka planından farklı bir “*demokratikleşme*” süreci yaşamıştır. Bu noktada çalışmanın sınırları içinde kalmak endişesinden ötürü geniş bir tartışmaya girmek anlamsızdır. Ancak, Türkiye’deki batılılaşma süreci esas itibarıyla diğer sonuçlarının yanı sıra salt demokratikleşme bağlamında “*hükümdarın egemenliği*”nin “*yönetici elitler*” lehine sınırlandırılması ve bunun yasal temellerinin oluşturulması çabası ile çerçevelendirilebilir. Bu sav tartışmaya açık olmakla birlikte bize bir başlangıç noktası da vermektedir. Sınırları tanımlanmamış ve kuralları konulmamış bir yönetim anlayışı ancak “*keyfi*” olarak tanımlanabilir. Bu düşünce birçok itirazı davet eder nitelikte olmakla birlikte; burada salt “*yasal olarak sınırları tanımlanmamış bir iktidar anlayışını*” ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla, hükümdarın egemenliğini sınırlandıran ve bunu şarta bağlayan ve şartları da yasayla belirlenen bir yönetim biçimi olarak “*Meşrutiyet ve Kanun-ı Esas*” demokratik bir toplum ve rejim oluşturma geleneğinin oluşması sürecinde ancak bir kilometre taşı olarak anlam kazanmaktadır.

Meşrutî bir rejim en basitleştirilmiş biçimiyle : “*egemenliğin şartlı olarak kullanımı*” anlamına gelmektedir. Egemenlik, yasaların tanımladığı çerçevede Halk ve Hanedan arasında paylaşılmaktadır. Hanedan, egemenliğini korumak ve sürdürmek için yeni meydan okuma karşısında “*egemenliği paylaşma*”yı kabul etmekte ve bu paylaşımın biçimi ve sınırları “*Kanun-ı Esas*” ile belirlenmektedir. Söz konusu paylaşım ile ilgili meydan okumaların küresel çerçevesi “*Batı*”da ortaya çıkmıştır. Bu yapının ortaya çıkmasını sağlayan temel güç ise “*Aydınlanma Çağı*”nın “*devrimci*” sınıfı olan “*Burjuvazî*”dir. Burjuvazi bu taleplerini “*Halk*” adına dile getirmiştir. Ancak hemen hatırlamak gerekir ki, Osmanlı toplumunda iktidarı temsil eden “*Padişah*”a karşı bu gücün paylaşılmasını hem teorik olarak özgün biçimde ifade etme geleneğine sahip olan bir “*burjuvazî*”, hem de iktidarı padişahla birlikte yürüten bir “*aristokrasî*” yoktur. Bu rolü Türkiye’de “*eğitilmiş seçkinler*” üstlenmişlerdir. Diğer bir tabirle Batı’da modern demokrasinin yükselişi “*burjuvazî*”nin öncülüğünde, Türkiye’de ise eğitilmiş seçkinlerin talepleriyle mümkün olabilmektedir. Türkiye’de Saltanatın kaldırılmasıyla iktidarın niteliğinde o zamana kadarki en radikal dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Bu suretle meşrutiyetin yegâne kaynağının “*halk*” olduğu bir zemin 1922’de oluşturulmuştur.

Burada bir başka sorun devreye girmektedir: meşrutiyetin kaynağını oluşturan “*halk egemenliği*”nin kullanılmasını sağlayan mekanizmaların oluşumunda “*halk*”ın etkinliği nedir? “*Yasaları yapma*” ve bunları “*Yürütme*” ve “*Denetleme*” süreçlerine, meşrutiyetin kaynağı olan “*halk*” ne ölçüde ve nasıl katılacaktır?

Milletin yani halkın iradesini siyasi gerçek olarak ortaya koyan araç “siyasal temsil” ilkesidir. Nitekim temsili makamlar olmaksızın halkın ortaklaşa iradesi belirlenemeyeceği gibi, halk siyasi faaliyette de bulunamaz. Birbirine zıt ve çok sayıda fert iradesini belirli müşterek bir irade haline sokmak ise ancak temsil mekanizmaları ile mümkündür.⁴

Bu katılıma ilişkin diğer sorunlar bu makalenin konusu dışında kalmaktadır. Partiler işte bu noktada devreye girmektedir. Dolayısıyla bir “katılım aracı” olarak Parti sorununa da kısaca temas etmek gerekiyor.

Bu anlamda temsili demokrasi, halkın, belirli bir süre zarfında görev yapmak üzere belli sayıda temsilci seçmesine ve kararların, halk adına bu temsilciler vasıtasıyla alınması yöntemine dayanır.⁵

Bu bağlamda 19. Yüzyıl demokrasileri kişisel temsil ve milletvekillerinin bağımsızlığı esaslı üzerine kurulmuştu. 20. Yüzyıl ve bugünün demokrasileri ise seçmenlerin ve seçilenlerin sıkı şekilde örgütlenmesinde dayanmaktadır. Yani günümüz demokrasilerinin yeniliği sıkı bir şekilde örgütlenmiş siyasal partilerin bulunmasındadır.⁶ Bu bağlamda günümüz demokrasi ölçütlerinden biri ve belki de başlıcası siyasal partilerin varlığıdır. Çünkü geniş ve karmaşık bir toplumda siyasal partilerin aracılığı olmaksızın halkın yönetime katılması, diğer bir ifadeyle yöneticilerin belirli aralıklarla serbest seçimler yoluyla halk tarafından belirlenmesi güçtür.⁷ Bunun yanı sıra Duverger’e göre partisiz rejim, tutucu bir rejim olmak zorundadır. Böyle bir rejimde, oy hakkı ya mülkiyete dayanır, ya da halka kendi içinden gelmeyen liderler empoze etmek suretiyle “genel oy”un felce uğratılmasına çalışılır. Yani böyle bir rejim doğuş, servet veya mevki bakımından sivrilmiş yönetici elitlerin sürekliliğini sağlar.⁸ Bu bağlamda siyasal partiler toplumun geniş kesimlerinin artan siyasal katılma ihtiyaçlarından doğmuşlardır, diyebiliriz. Bu şekilde siyasal partiler, demokrasinin gelişimi ile birlikte oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesine bağlı olarak gelişme göstermişlerdir. İşte bu çerçevede yani siyasal meclislerin fonksiyonları ve bağımsızlıkları artıp genişledikçe, meclis üyeleri de eylemlerinde bir birliklilik sağlayabilmek için ortak niteliklerine göre guruplaşma eğilimi duymuşlardır. Diğer taraftan oy hakkı genişletilip yaygınlaştırıldıkça, adayları tanıtılabilmek ve oyları bu adaylara yöneltebilmek için oluşturulacak komiteler yoluyla seçmenlerin örgütlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu da partilerin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte seçim ve parlamento dışında da

---

⁴ B. Nuri Esen, *Anayasa Hukuku*, Ankara, 1970, s. 352 ; Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Türkçesi, Ergun Özbudun, Ankara, 1974, s. 453.

⁵ *Demokrasi Nedir*, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1992, s. 36.

⁶ Duverger, *age.*, s. 335.

⁷ Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, Ankara, 1977, s. 162

⁸ Duverger, *age.*, s. 541

partilerin oluşması söz konusu olmuştur. Bu anlamda geniş halk örgütleri olarak kamuoyuna biçim veren ve siyasal iktidarı ele alıp kullanmaya çalışan gerçek siyasal partiler yukarıda da belirtildiği gibi çok yakın zamanlarda ortaya çıkmışlardır.⁹

Bu şekilde ortaya çıkan siyasal partiler, günümüzde parti üyeliği vasıtasıyla alt sınıflar bakımından siyasal katılmayı arttırıcı bir işlev gördüğü gibi, aynı zamanda üst ve alt sınıflar arasındaki siyasal katılma farkını azaltıcı bir mekanizma işlevini de görmektedir. Bu da siyasal partilerin, özellikle alt sınıfların siyasal katılımının ve sosyal eşitliğin sağlanması bakımından önemli bir fonksiyonunu ortaya koymaktadır.¹⁰ Ayrıca siyasal partiler seçilecek adayları belirlemekte, bu adayların seçilmeleri için kampanyalar düzenlemekte, seçimler sonucunda çoğunluğu almaları halinde hükümetin uygulayacağı politikalarla ilgili program oluşturmakta, muhalefette ise iktidara karşı eleştiri ve alternatif politikalar üretebilmektedir. Bunun yanında aynı zamanda partiler farklı çıkar gurupları arasında ortak politikalar için destek sağlamakta, kamuoyunu sorunlarla ilgili bilgilendirmekte ve toplumun siyasal konuları tartışmasını belirli yapı ve kurallar çerçevesinde düzenlemektedirler.¹¹ Partilere dayalı demokrasi ise tek partili, iki partili veya çok partili sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede tek parti sistemi genellikle 20. Yüzyılın büyük siyasal yeniliği olarak kabul edilmektedir. Esasında tek parti sistemi demokrasi çerçevesi içinde doğmuş olan genel bir yöntemin, yani parti sisteminin diktatörlüğe uydurulmasıdır. Bu bakımdan 20. Yüzyılın büyük siyasal yeniliği esasında tek parti değil, partinin kendisidir. Diğer taraftan tek partilerle, demokratik rejim içerisindeki partiler arasında yapı bakımından temel bir fark yoktur. Nitekim hem felsefeleri hem yapıları hem de uygulamaları bakımından gerçek anlamda totaliter olmayan tek partiler bulunduğu gibi, çok partili rejimlerde de totaliter partiler bulunabilmektedir ve her totaliter partide tek parti haline gelme yolunda bir eğilim vardır. Bu çerçevede uygulamada bir değil birçok tek parti sistemi ortaya çıkmıştır.¹²

Günümüz gerçek demokrasilerinde birden fazla parti bulunmaktadır. İki partinin üstünde partilerin bulunduğu sistemlerde çok parti sistemi hâkimdir. Genelde seçim sistemlerinde uygulanan ve yeni partilerin oluşmasına zemin hazırlayan nispi temsil sistemi ile iki turlu çoğunluk sistemi çok partili sistemi teşvik eder.¹³ Çok partili sistemde her siyasi parti, farklı düşünce ve menfaatlerin gerçekleşmesi gayesiyle hareket etmektedir. Böyle bir durumda halk da tercihini

---

⁹ Duverger, *age.*, s. 15-16.

¹⁰ Özbudun, *age.*, s. 167.

¹¹ *Demokrasi Nedir*, s. 62.

¹² Duverger, *age.*, s. 335-336 ; ayrıca parti sistemleri hakkında bilgi için bkz. : Özbudun, *a.g.e.* , s. 111.

¹³ Duverger, *age.*, s. 315.

kendisine en yakın bir siyasi parti lehine kullanabilmektedir. Bu itibarla siyasi partilerin çokluğu, bir rejimin demokratik olduğunu gösteren en önemli ölçütlerden biri olarak görülmektedir. Tabii ki bir rejimin demokratik bir nitelik kazanması için sadece bu yeterli değildir. Tam bir demokratik rejimde bu ölçütün yanı sıra, iktidar partisi veya partileriyle muhalefetteki partiler arasında hukuki bir eşitlik olması gerekir. Ayrıca muhalefetteki partilerin iktidara gelmesini engelleyen sınırlar da olmamalıdır. Bu anlamda demokrasiler, çok ve çeşitli kurumların, siyasi partilerin, örgütler ve derneklerin oluşturduğu bir toplumsal dokuya benzer. Böyle bir yapıya çoğulculuk adı verilir. Bu yapı da halkın yönetime anlamlı bir şekilde katılımını en geniş ölçüde sağlar.¹⁴

Bu çerçeve göz önüne alındığında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın sağlığında ortaya çıkan “*çok partili parlamenter*” bir rejim oluşturma çabaları, bir bakıma “*batıl*” anlamıyla bir demokrasi kurma çabasının ürünü olarak algılanmaktadır. Ancak burada sorun tamamen “*batıl*” kavramlar çerçevesinde ele alınmakta, Cumhuriyet döneminin “*ideolojik*” çerçevesi çoğunlukla terminoloji tartışmaları arasında kaybolup gitmektedir.

Yukarıda kısa ve yüzeysel olarak temas edilmiş olan bir noktaya tekrar atıfta bulunmak gerekiyor: Türkiye'deki sistem değişikliği toplumsal bir talep olarak ortaya çıkmamış, seçkinlerin gerçekleştirdikleri bir değişim olarak gelişmiştir. İktidarın “halk” tarafından temsil edilmesi, egemenlik kavramını aydınlanma dönemi fikirlerinin tanımlamaları çerçevesinde benimsemiş olan ve Türkiye'deki modernleşme hareketinin de öncülüğünü bu sebeple doğal olarak üstlenmiş olan “*eğitilmiş-seçkinler*”, egemenliği paylaşan geleneksel iktidarı 1922'de alaşağı ettikten sonra; iktidar denilen “*gü*”ün kullanılması konusunda elit-içi bir rekabete girişmişlerdir. İşte, bu rekabette, söz konusu gücün kaynağı olarak gösterilen “*halk*”, bir “*araç*” olarak, bir referans unsuru olarak öne çıkmıştır. Bu meşruiyet kaynağının iktidarını -*Russo'nun sosyal mukavelesini batırlamak gerekiyor*-kime devredeceği konusunda da yukarıda sözünü ettiğimiz yapılar, yani siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, bir muhalefet partisi olarak “*iktidarı*” temsil eden Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında varlığını sürdürememiştir. TPCF'nin yaygın bir parti örgütünün olmaması bu konuda geniş bir tahlil yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın gerek kuruluşu ve gerekse kapanması konusunda elimizde görece daha fazla malzeme vardır¹⁵.

¹⁴ *Demokrasi Nedir?*, s. 12.

¹⁵ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin ciddi bir birikim oluşmuş bulunmaktadır. Mesela: Taner Beyazıt, “İzmir'de Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Basın Üzerine Düşünceler”, *Tarih ve Toplum*, C. XVII, Sayı: 98, Şubat 1992, s. 118-120, ; Muhammet Güçlü, “Antalya'da Serbest Fırka'nın Faaliyetleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.: IX, İzmir, 1994, s. ? ; Serap Tabak, “Serbest Cumhuriyet Fırkasının İzmir Vilayeti'nde

Türkiye tarih yazıcılığında çok partili bir rejimin kurulması konusunda; bir ölçüde geleneksel “karizmatik kişilik” anlayışının bir sonucu olarak Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın istekliliği hep ön planda tutulmaktadır. Ancak, bizatihi Mustafa Kemal Paşa’nın bu tarz bir yaklaşımdan esasında rahatsız olduğunu gösteren argümanların varlığı da biliniyor.¹⁶ H. R. Soyak’ın anlattıklarına bakılacak olursa Cumhurbaşkanı’nın 1930’da yeni bir muhalif fırka kurulması için harekete geçmesi bir takım temel ilkelere dayanmaktadır. Bunlar:

“1-İnkılapların rubu mesabesinde bulunan laiklik üzerinde, yeni fırkanın eskisi ile tam bir mutabakat halinde bulunması ve bunu ilân etmesi

2-Yeni fırkanın uzunca bir müddet, hiç değilse bir-iki seçim devresi zarfında, yalnız Büyük Millet Meclisi’nde, esaslı siyasî, malî, ekonomik meseleler üzerinde, dedikodulara değil, gerçeklere ve ilme dayanan nezih, ağırbaşlı ve bilhassa çok sabırlı bir murakabe unsuru olarak çalışması.

3-Halk arasında galeyana, kavgalara, netice itibarıyla da daha vahim karışıklıklara sebep olabilecek geniş teşkilât ve gürültülü faaliyetlerde bulunulmaması”¹⁷

olarak ifade edilmiştir.

Cumhurbaşkanı’nın böyle bir karara varmasında başka unsurların da etkili olduğunu gösteren hayli ipucu vardır. 1930 yılının başlarında ülkede iktidar partisine karşı ciddi bir muhalefetin varlığı Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla Parti Umumi Kâtibi Saffet Bey’e gönderilen bir yazıda “... bazı işsizlerin kahvelerde ve sair toplantı yerlerinde kötü ruhlu adamların propaganda ve dedikodularına alet oldukları...emsalyle sabittir. Geçen sene...mukabil propagandalar yaptırılmış ve bu hususta fırkamız teşkilâtından çok istifade edilmişti...” hatırlatması yapıldıktan sonra, bu sene de aynı şekilde fırka teşkilâtının uyarılması talep edilmekteydi.¹⁸ Bu talebin akabinde Saffet Bey, bütün Fırka müfettişlerine gönderdiği yazıda “...menfi ve muzır tabrikatın en ziyade revaç bulunduğu zamanın Ramazan ayı olduğu...”nu hatırlattıktan sonra , “...hükümet ve teşkilatla el ele verilerek bu gibi tabrikatın önüne geçilmesi...” lüzumuna işaret etmektedir.¹⁹ İlgili dosyadaki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Mustafa Kemal Paşa’nın yurt gezisine çıkması da Cumhuriyet Halk Fırkası’na karşı ülkede yükselen hoşnutsuzluğun

ki Teşkilatı ve Faaliyetleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.VII, İzmir, 1993, s. 183-202, Cem Emrence, "Ödemiş'te Serbest Fırka", *Toplumsal Tarih*, S. 72, Aralık 1999, s. 28-33, Bilgin Çelik, "Aydın'da Serbest Fırka", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 84, Aralık 2000, s. 13-24.

¹⁶ Bkz. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, 2006, s. 388-390.

¹⁷ H. R. Soyak, *age.*, s.394. Benzer düşünceler için Bkz.: Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay*, Ankara, 1981, s. 11 vd.

¹⁸ BCA, 490.1.1/3/21, 5.2. 1930 tarihli yazı ve eki.

¹⁹ BCA 490.1-1/3/21.

sebeplerini anlamak ve belki de hafifletmekti ki; Ahmet Hamdi Başar da hatıralarında aynı noktaya vurgu yapar.

Ülkedeki ekonomik durumun dünya buhranının da etkisiyle giderek kötüleşmesi ve halkın bu konudaki şikâyetlerinin yükselmesi Gazi Paşa'yı harekete geçirmiştir. Aynı dönemde ekonomik bakımdan ciddi arayışların başlamış olması bu fikri güçlendirmektedir.²⁰ Sebeplerini bir kenara bırakarak 1930 yılında Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Başbakan ve CHF Başkanvekili İsmet Paşa arasında bir gerginliğin yaşanmaya başladığı da biliniyor.²¹ Buna rağmen Cumhurbaşkanı'nın İsmet Paşa'yı ikna ederek bu konuda mutabakat sağladığı anlaşılmaktadır. Başbakan defterine 20 Nisan 1930 Pazar akşamı Gazi ile muhalif fırka sorununun görüşüldüğüne dair bir not düşmüştür.²² Gazi Paşa, Başbakan'ın onayını aldıktan sonra Ali Fethi Bey'le sorunu tartışmıştır.²³

CHP'nin kurucusu ve başkanı olan Atatürk, Serbest Fırka kuruluşu öncesinde Fethi Okyar'a

“ Bu günkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatör manzarasıdır. Vakıta bir meclis vardır. Fakat dâbilde ve hariçte bize diktatör nazarıyla bakıyorlar... Halbuki Ben Cumhuriyeti şahsi menfaatlerim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müesseses bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum. Bütün müşküllere katlanacağız.” diyecektir.²⁴

SCF'nın kuruluşuna ilişkin gelişmeler üzerinde durmayacağım. Fırkanın örgütlenme sürecinin şaşırtıcı bir hızla gerçekleşmesinde Cumhurbaşkanı'nın yeni Fırka'ya verdiği desteğin rolü açıktır. Ancak, bu hız CHF'nın “iktidar”ını tehdit edebilecek bir noktaya ulaştığında ortaya çıkan gelişmelerin irdelenmesi, demokrasi tarihimiz açısından da bazı sorunların anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Fırka 12 Ağustos'ta resmen faaliyete geçmiş ve yurt içinde ciddi bir örgütlenme faaliyetine girişmiştir. Bu durumun CHF yöneticilerini daha baştan tedirgin ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim CHF Umumi Kâtibi Saffet (Arkan) Bey

²⁰ Ekonomik duruma ilişkin olarak Bkz.: M. Derviş Kılınçkaya, *Tasarıftan Verimliliğe : Bir Kavramın ve Bir Kurumun Tarihi*, Ankara , 2006, s. 35 vd. Keza; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi*, İstanbul , 1994, s. 471 vd.

²¹ Soruna ilişkin ilginç gözlemler olması itibarıyla Bkz.: Joseph C. Grew, *Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisi'nin Anıları* : Yeni Türkiye, Çev.: Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul, 1999, s. 2, s.162-163 ve 180-183.

²² İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, C. I, Yay. Haz.: Ahmet Demirel, İstanbul , 2001, s. 148.

²³ Ayrıntılar için Bkz.: Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Kapatıldı*, İstanbul , 1987, s. 17-18.

²⁴ Okyar, *age.* , s. 393.

daha 22 Ağustos'ta hazırladığı ve 2 Eylül'de Parti Müfettişlerine gönderdiği bir genelgede SCF'nin kurulup faaliyete geçtiğinden bahisle, yeni fırkanın Cumhuriyetçilik ve lâiklik prensiplerinde kendileriyle aynı düşündüğüne temas ettikten sonra CHF teşkilâtından ve müfettişlerden “...*yukarıdaki prensipleri esasen kabul etmemiş ve ruben mürteci insanlar da bu fırkaya müracaat ederek tetkik noksanlığı yüzünden kaydolunabilir ve emellerini propaganda edebilirler. Doğrudan doğruya memleket zararına olan bu hareketi muarızımız fırka da terviş etmiyeceğinden ve bizzet teşkilâtımız bu gibi kara ruhluların taazzuwuna karşı şiddetle mücadele mecburiyetinde olduğundan Serbest Cumhuriyet Fırkasına bu gibi insanlar kaydedildikleri takdirde zıttalileri vasıtasıyla*²⁵ *derhal makamı acizinin haberdar edilmesi hususunun münasip bir tarzda teşkilâtımız kademelerine iblağı ...*” istemişti.²⁶ Bu talimatın gereklerinin derhal yerine getirildiği ve SCF'nin yerel teşkilatlarının kurucuları ve faal üyeleri hakkında bilgi toplanmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Yeni Fırka'nın kuruluşundan sadece 10 gün sonra ortaya çıkan bu gelişme CHF'nin durumu nasıl algıladığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Öte yandan daha başlangıçtan itibaren SCF'nin ülke içinde bazı yörelerde örgütlenmeyeceğine ilişkin bazı pazarlıkların yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 3 Eylül'de İbrahim Tali (Öngören) Bey'e yazdığı bir teskerede bu durumu oldukça muğlak biçimde ifade eder:

“...Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Beyefendi Umumi Müfettişlik muntakasında teşkilat yapmayacaklarını CHF Kâtib-i Umumisi Saffet Beyefendi'ye şifaben vait ve temin etmişlerdir...”

Bu teminata rağmen SCF'nin teşkilatlanmasına bir mani çıkarılmayacağı da eklenir ama, her şeye rağmen bu hususta bir bilgi alınacak olursa “...*Vekâletin haberdar buyurulması...*” da rica olunur.²⁷ SCF'nin programı ve örgütlenmesi şekillenmeye başladıkça “... *bir taraftan softa rublu mürtecilerin ve diğer taraftan komünistlerin...*”²⁸ harekete geçmelerine yol açmıştır. Genelgede tehdidin

“...Mürtecilerin güya şapka yerine fes, yeni Türk harfleri yerine Arap harfleri ikame olunacakmış, memleketten bibakemın koğulan saltanat ailesi tekrara memlekete gelecekmiş; hülasa şimdiye kadar tabakkuku ettirdiğimiz bütün inkılâbat alt üst edilerek saltanatla köhne müesseseleri ve ananeleri tekrara tesis edilecekmiş yolunda yaptıkları propagandalara...”

²⁵ Belgenin bu bölümünde “*evvel emirde oradaki mümessillerinin nazarı dikkatlerinin celbolunması ve bu müracaat semere vermediği takdirde...*” ibaresi varsa da bunun üzeri çizilerek metinden çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

²⁶ BCA, 490.01,1.4.12. Evrakın arkasındaki nota göre genelge: Ankara, Sivas, Giresun, Erzurum ve Erzincan, Konya, İzmir, Balıkesir bölgeleri müfettişlerine ve Hilmi, Sami Beylere ve Şinasi Paşa'ya gönderilmiştir.

²⁷ BCA, 490.01,1.4.12. “Umumi Müfettişlik Bölgesi”nden Şeyh Sait Ayaklanmasının çıktığı vilâyetler ve Dersim Bölgesi kastedilmektedir.

²⁸ BCA, 490.01,1.4.13.

dikkat çekilerek parti teşkilatının bu gibileri “ *ıcap eden hükümet makamına bila merhamet ibbar etmesini ehemmiyetle...*” istenmişti.²⁹ Fırka'nın güçlenmesi karşısında CHF ileri gelenleri son derece sert biçimde harekete geçmiş ve Fırka hakkında gerekli bilgilerin toplanması için bütün vilayetlere bir tamim göndermiştir. Bu belgelerin bile başlı başına ortaya koyduğu temel yaklaşım, CHF'nin kendi dışındaki herhangi bir siyasal grubun faaliyetlerini derin bir şüpheyle karşıladığı ve bu grubu inkılâpları ortadan kaldırmaya hazır “*hain ve kara ruhluların*” ele geçirecekleri şeklinde özetlenebilir. Devleti kuran, inkılâpları gerçekleştiren ve eski devrin “*köbne zihniyetin?*” ortadan kaldıran CHF, elbette onu korumayı da sürdürecekti ve tabii CHF'ye muhalefet Türk inkılâbına muhalefet olarak algılanıyordu. Bu vesayetçi yaklaşım başlangıçta kendine güvenli görünen CHF'nin gelişen olaylar karşısında soğukkanlılığını kaybetmesine ve SCF'nin da faaliyetine son vermesine yol açacaktır.

İki fırka arasındaki ilişkilerin niteliğinde ortaya çıkan değişme Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın özellikle Batı Anadolu'da ciddi bir örgütlenmeye girişmesi ve fırkanın burada halk tarafından büyük kalabalıkların katıldığı mitingler düzenlemesidir.³⁰ Fethi Bey, 9 Eylül 1930'da Manisa'da düzenlenen mitingde yaptığı konuşmada³¹ temkinli bir dil kullanmakla birlikte idari makamların fırka üzerinde kurduğu baskılara temas etmekten kaçınmamıştır.

SCF'nin kurucusu ve Reisi Ali Fethi Bey'in İzmir, Aydın, Manisa Vilayetlerine yaptığı gezinin hemen akabinde daha SCF'nin resmen kuruluşunu takip eden günlerden başlayarak teyakkuza geçirilen CHF yerel teşkilatları bölge müfettişleri aracılığıyla örgütten derlenen bilgileri genel merkeze aktarmaya başladılar. Bu belgelerin değerlendirilmesi karşımıza ilginç bir manzara çıkarmaktadır. Bu raporlardaki kayıtlar SCF'nin toplumsal tabanına ilişkin bazı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

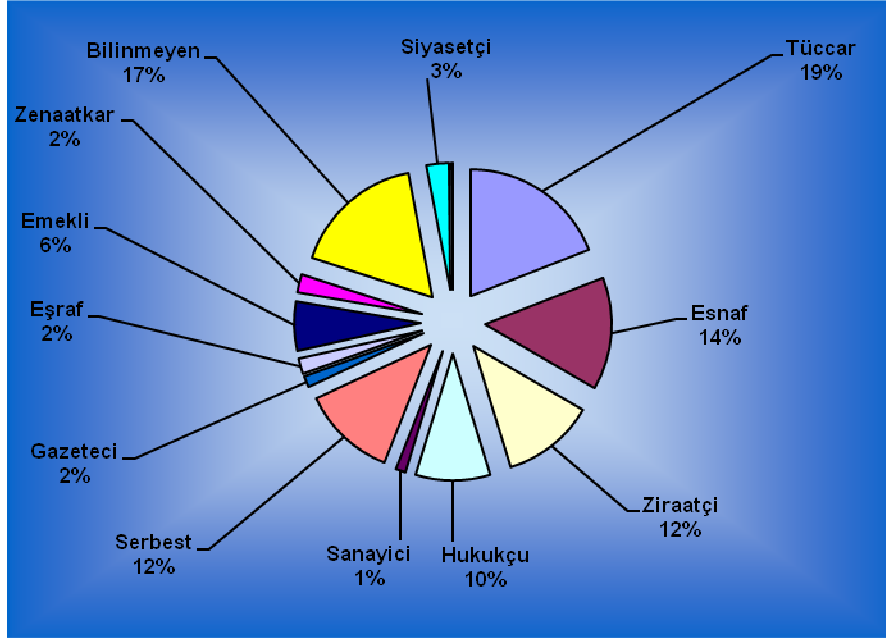
²⁹ BCA, 490.01,1.4.13. Ankara Müfettişi Ali Nazmi Bey'e gönderilen 22 Ağustos 1930 tarihli yazı. Aynı yazı 2 Eylülde diğer müfettişlere de gönderilmiştir.

³⁰ Konuya ilişkin haberler için Bkz.: Hizmet, 5 Eylül -18 Kasım 1930. İzmir'de yayınlanan bu gazetenin anılan tarihler arasındaki yayınında SCF'nin İzmir ve Manisa Vilâyetlerindeki faaliyetleri ile ortaya çıkan gelişmelere ilişkin oldukça yoğun haberler vardır. Fırkanın Batı Anadolu'daki örgütlenmesine ilişkin olarak Bkz.: Günver Güneş, “Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın' da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXV, S. 39, Ankara, 2007., s.117-147 ; Muhammet Güçlü, “Antalya'da Serbest Fırka'nın Faaliyetleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.: IX, İzmir, 1994,s. ?; Serap Tabak, “Serbest Cumhuriyet Fırkasının İzmir Vilayeti'nde ki Teşkilatı ve Faaliyetleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.VII, İzmir, 1993, s. 183-202.

³¹ Konuşmanın tam metni için Bkz.: Hizmet, 9 Eylül 1930, s. 1. Keza ; SCF ve CHF arasındaki ilişkilerin genel seyrine ve SCF'nin parlamento içindeki muhalefetine ilişkin olarak Bkz. : Çetin Yetkin, *SCF Olayı*, İstanbul, 2004, s. 3.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı

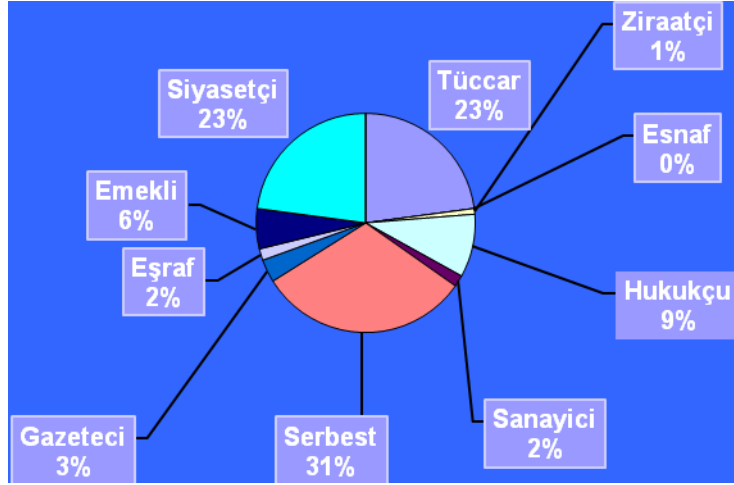
Söz konusu belgelerden elde edilen verilere göre SCF'nın yerel yöneticilerinin mesleklere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanının Mesleklere Göre Dağılımı³²

Yukarıdaki grafiğin daha iyi anlaşılması için aynı kategoride düzenlenmiş olan CHF toplumsal tabanının niteliklerine bakıldığında durum şudur:

³² Tablo, mesleklerin belirtildiği raporlara göre hazırlanmıştır. Bazı raporlarda sadece yöneticilerin meslekleri belirtilmiş, yönetim kurulu üyelerinin isimleri verilmeye yetinilmiştir. Bkz, BCA,490.01/435.1804.1. Bu bilgiler müfettişlere gönderilen talimatlardan sonra CHF örgütü tarafından derlenmiştir.

1929 Yılında CHP Toplumsal Tabanının Mesleklere Göre Dağılımı³³

Görüldüğü gibi meslekî dağılım açısından CHF kısmen daha üst sosyo-ekonomik bir tabana sahip görünmektedir. SCF ise, gayrimemnun halk kitlelerinin yoğun ilgi gösterdiği bir siyasal parti görünümündedir. Esasen bu durum iktidar yandaşı olan gazetelere yansıyan demeçlerde ve CHF mebuslarının TBMM’de yaptığı konuşmalarda da gayet ilginç ve aşağılayıcı ifadeler kullanılarak vurgulanmaya çalışılmaktadır. Meselâ CHF İzmir Mebusu Vasıf (Çınar) Bey “...üzerinde kravat ve yakalık olmayan, ayağında kundurası bile bulunmayan birtakım adamlar...”³⁴ olarak tavsif ettiği SCF taraftarlarına ve seçimlere ilişkin bilgi verirken CHF Balıkesir mebusu Hayrettin Bey “...işçi kadınlar, müritler, mürideler, esnaf çırakları, amele...” diye hatibe destek vermiştir. Bu duruma sınırlenen Ağaoğlu Ahmet Bey yerinden kalkarak Hayrettin Bey’in sözünü keser ve “...Sefiller , perişanlar...” diye bağırarak aslında ülkede halkın ihmal edilmişliğine atıfta bulunmaya çalışır. Gazetelerde ise meselâ “Partiye girmek için hamallardan bir grup dün Nuri Bey ile görüştüler” başlığı atılarak yeni fırkaya katılanların niteliklerine ilişkin imalarda bulunmaktadır.³⁵ Fethi Bey bu durumdan oldukça muğberdir. TBMM’nde 2 Ekim 1930 günü yaptığı konuşmada “...anlayamadığım bir zihniyet var: Amele Halk Fırkasına mensup olunca iş yolundadır! Vakta ki bu amele Halk Fırkasına girmek hakkını Serbest Fırka lehine kullanmaya başlar; o zaman iş değişir...”³⁶

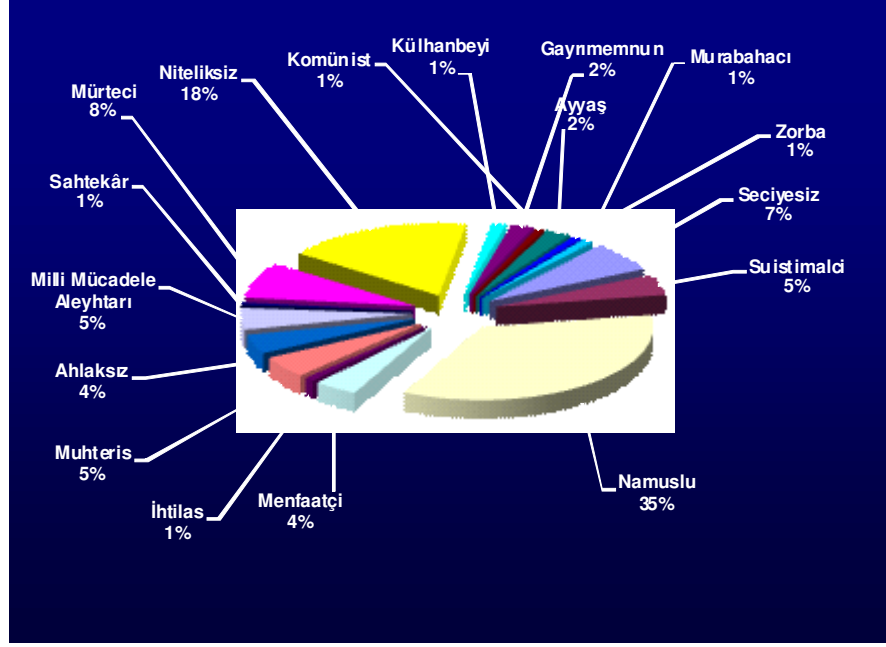
³³ BCA, 490.01/284.1138.2.

³⁴ TBMM ZC’den nakleden Yetkin, *age.*, s.176.

³⁵ Yetkin, *age.*, s. 177.

³⁶ Yetkin, *age.*, s. 178.

Fakat, oldukça kibar sayılabilecek bu tanımlamalar CHF'nin yerel örgütleri tarafından derlenen raporlarda kısmen daha ağır ifadelerle dönüşmektedir. CHF örgütlerinin derlediği bu bilgilerde kullanılan ifadelerle dayanarak SCF yerel yöneticilerinin nitelikleri aşağıda gösterilmektedir:

CHF Yerel Örgütlerine Göre SCF Yerel Yöneticilerin Nitelikleri

Grafikte kullanılan ifadelerin tamamı bu raporlardan derlenmiştir. Raporların içeriklerine göz attığımızda karşımıza çıkan manzara ilginçtir. Mesela Gaziantep ve Denizli vilayetlerinden gönderilen ve SCF yönetimlerini tahlil eden raporlarda, söz konusu Yönetim Kurulu üyelerinin daha çok Millî Mücadele dönemine atıfta bulunularak değerlendirildiği; Trakya bölgesinden oldukça dengeli tahlillerin geldiği; Mersin, Adana gibi Akdeniz illerindeki değerlendirmelerde etnik aidiyetlerin kısmen öne çıkarıldığı; Malatya ve Sivas gibi Doğu Anadolu vilâyetlerinde Ermenilerle münasebetin dile getirildiği görülmekte, buna karşılık İç Anadolu'dan derlenen bilgilerde oldukça hissî davranıldığı düşünürken ifadelerle rastlanmaktadır. Meselâ Konya'dan gönderilmiş olan raporlar oldukça dengeli ve etraflı bir araştırma eseri olarak algılanırken Niğde'den gönderilmiş olan listede hiçbir yorum yapılmaksızın meslekler ve yönetim kurulundaki görev ayrımı belirtilmekle yetinilmiştir. Ancak, meselâ Aksaray'dan gönderilmiş olan listede SCF Yönetim Kurulundaki

şahıslara ilişkin enteresan ifadelerle rastlanmaktadır.³⁷ Karadeniz bölgesinden gönderilmiş olan raporlarda ise katı bir “firkaçılık” yaklaşımının diğer bölgelere nazaran daha egemen olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık meselâ Bursa’dan gönderilen listede herhangi bir yorum yapılmaksızın sadece adlı dosyaların sayısı ve tarihleri belirtilmekle yetinilmiştir.

Sonuç

SCF’nin toplumsal tabanı ile CHF’nin toplumsal tabanı arasında birbirinden çok farklı görünmese de, CHF’nin “karşı taraf” olarak algıladığı muhalif SCF’ye karşı tavrı çok kısa süre içinde değişmiş görünmektedir. En azından yöneticilerin meslekleri bakımından karşılaştırılması bu konudaki rakamların yakınlığını ortaya koymaktadır. Esnaf, işçi, zanaatkar gibi toplumsal kesimlerin CHF örgüt yapıları içinde etkin oldukları söylenemez. Bu noktada SCF’nin bu kesimlerle oluşturduğu ilişki iktidar partisinin Anadolu’daki örgütünün SCF’yi çok hafife alması sonucunu beraberinde getirmiştir. Asıl vaveyla İstanbul, İzmir gibi gelişmiş bölgelerdeki seçim sonuçlarının yarattığı şaşkınlık sonucunda kopacaktır ki; bu gelişme başlı başına detaylı bir çalışma gerektirir.

Kendilerini “istiklal” ve “asrileşme” hareketinin doğal öncüsü olarak algılayan CHF’nin yönetici kadrolarının bu duyguyu Türkiye sathına yayılmış örgüt yöneticileriyle birlikte içselleştirmiş oldukları açıktır. Dolayısıyla “iktidar”ın sağladığı “güç”ün bu yapı tarafından kullanılması da yine “partililer” için doğal bir “hak” olarak algılanmaktadır. Bu sebeple “muhalif firka”dan olanlar çoğu zaman “güç”ü ele geçirmeye çalışan “ötekiler” olarak sunulmaktadır ve CHF’ye ait olduğu kabul edilen değerlerin “karşısında” olduklarının kanıtlanması gayreti söz konusu raporlarda gayet açık olarak görülmektedir. Tabiatıyla, SCF’nin Umumi Merkezi’ndeki isimlere ilişkin doğrudan suçlamalar yerine; SCF’nin yerel örgütlerine yönelik “endişeler”in beslenmesi ve öne çıkarılması daha uygun bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır.

Gelişmekte olan bir toplumda, eğer “güç ve servet”in kaynağı “devlet” ise, iktidar aracı olarak siyasi parti, servetin ve güç’ün dağılımında etkin bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla, “iktidar tekel”inin sürdürülmesi ve sağlanması bu bağlamda oldukça belirleyici hale gelmektedir. Rakip olma ihtimali bulunanların

³⁷ Meselâ Aksaray’dan gönderilmiş olan listelerdeki bir yönetim kurulu üyesi için şöyle bir hikâye aktarılmaktadır : “...sermayesini bile ve desise ile çoğaltmıştır. Kuraklık senesinde kilesi 12 liraya buğday satmış ve satın aldığı buğdayı fazla şinikle ve sattığı buğdayı noksan şinikle sattığı ve hatta kullandığı büyük ölçeğe (Suphanallah) ismini verip satın alırken ölçekçisi sual ettiği zaman Suphanallah ayol ölçekçesin gibi işaretle büyük ölçekle ölçtürdüğü, sattığı zaman da kullandığı küçük ölçüye (Lailabe illallah) ismini verip bunu söylediğinde onunla ölçtürdüğü gazetelerde teşbir edilmiştir. Ve muhtekirane alışverişte bulunduğu dairece ıca kılınan tabkikattan anlaşılmuş fazla ve noksan şinikler evrakile (aynen) mahkemeye verilmiştir...” anlatım bu tarzda sürüp gitmektedir. İç Anadolu bölgesinden gönderilen evrak hayli ilginç hatta zaman zaman eğlencelidir. Cevat Fehmi Başkut’un “Paydos” piyesindeki karakterlerinden birinin bu olayla benzerliği ise ilginçtir.

“*mubtemel suçlular*” olarak tanımlanması “*iktidar ideolojisi*”nin oluşmasında özel bir rol oynamaktadır. CHF’nin Umumi Reisi olarak Mustafa Kemal Paşa’nın SCF’nin kapatılmasından sonra CHF’yi ideolojik bir belirsizlikten kurtarma girişimleri aslında sorunu dar bir paylaşım sorunu olmaktan çıkarıp CHF’yi bir “*demokrasi okulu*” haline getirme çabası olarak da değerlendirilmelidir. Fırka’nın bu niteliği inkâr edilemez, ama sorun bu çerçevenin bir “*fırka*” çerçevesi olmaktan çıkıp bir “*devlet çerçevesi*” haline getirilmesiyle nitelik değiştirmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BCA, 490.01/284.1138.2

BCA,490.01/435.1804.1

BCA, 490.01,1.4.12

BCA, 490.01,1.4.13

BCA, 490.1.1/3/21

Kitap ve Makaleler

BAŞAR Ahmet Hamdi (1981) *Atatürk’le Üç Ay*, Ankara.

Demokrasi Nedir, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1992

DUVERGER Maurice (1974) *Siyasi Partiler*, Türkçesi, Ergun Özbudun, Ankara. 1974

EMRENCE Cem (1999) "Ödemiş'te Serbest Fırka", *Toplumsal Tarih*, S.: 72, s. 28-33.

ESEN Bülent Nuri (1970) *Anayasa Hukuku*, Ankara.

GREW Joseph C. (1999) *Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisi'nin Anıları : Yeni Türkiye*, Çev.: Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul.

GÜÇLÜ Muhammet (1994) “Antalya’da Serbest Fırka’nın Faaliyetleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.: IX, İzmir,s. 327-337.

İNÖNÜ İsmet (2001) *Defterler (1919-1973)*, C. I, Yay. Haz.: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KILINÇKAYA M. Derviş (2006) *Tasarruftan Verimliliğe: Bir Kavramın ve Bir Kurumun Tarihi*, Siyasal Yayınevi, Ankara.

OKYAR Fethi (1987) *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Kapatıldı*, İstanbul.

ÖZBUDUN Ergun (1977) *Siyasal Partiler*, SBF Yayınları, Ankara.

SOYAK Hasan Rıza (2006) *Atatürk’ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TABAK Serap (1993) “Serbest Cumhuriyet Fırkasının İzmir Vilayeti’ndeki Teşkilatı ve Faaliyetleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.VII, İzmir, s. 183-202.

TEZEL Yahya Sezai (1994) *Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi*, İstanbul.

YETKİN Çetin (2004) *SCF Olayı*, İstanbul.